

בסוגיא דמוקצה

איזהו מוקצה מוקצה לעבודת כוכבים. ובפשטות הכוונה שהקצהו לעובדו, אבל רש"י פי' שהקצהו לתקרובות עבודת כוכבים, וכן פי' במוקצה לז' שנים, וכן פי' רש"י בכמה עוד מקומות זבחים דף ע"א בבא קמא דף מ' ע"ב קידושין דף נ"ז ע"ב, אבל הרמב"ם לא פי' הקצה לתקרובות אלא הקצה לעבוד ועוד אדבר בזה.

אמר ריש לקיש אין אסור אלא מוקצה לשבע שנים וכו' ולקמן אמר רמי בר אבא אמר ר' יצחק אין מוקצה אסור עד שיעבדוהו עולא אמר ר' יוחנן שמסרוהו לכומרי עבודה זרה בי אמר ר' יוחנן אין מוקצה עד שיאכילוהו כרשיני עבודה זרה. ויש ב' מהלכים בפי' רש"י בדין של שבע שנים, פי' א' שאין מוקצה אלא אם הקצהו לז' שנים ובפי' ב' להיפך דאחר ז' שנים פקע המוקצה, ועל דרך זה פי' לקמן פי' א' דאינו מוקצה עד שיעשה איזה עבודה (לא עבודה זרה אלא עבודה להקצו) או מסירה לכומרים או אכילת כרשיני עכו"ם, ופי' ב' הוא דאין צריך לעשות מוקצה לא ז' שנים ולא מעשה ולא מסירה ולא אכילת כרשינים אלא אם עבדו בה שלא לשם ע"ז או שימסור לכומרים להנאתן אז פקע המוקצה.

ונחלקו הראשונים בזה, דהרמב"ם סובר כפי' א' בהלכות איסורי מזבח פרק ד' הלכה ד' וז"ל מאימתי תיפסל הבהמה משום מוקצה משיעשה בה הכומרים מעשה וכו' אבל בדברים אינו נעשה מוקצה שאין הקדש לעבודה זרה, והוא כפי' א'. והראב"ד שם כתב כגירסת הספרים אלא עד שיעבדו דהיינו שבזה פקע המוקצה. ובמס' בבא בתרא דף קכ"ט ע"ב איתא בתוך כדי דיבור כדבור חוץ מקידושין ועבודה זרה, והרשב"ם פי' עבודה זרה דאם מקצה לעבודה זרה וחזר תוך כדי דיבור לא מהני, והתוס' ועוד ראשונים שם הק' דבלא"ה לא נאסר בזה דאין הקדש לעבודה זרה כדאיתא בעבודה זרה דף מ"ד ע"ב ואף לגבוה לא נאסר אלא אם כן הקצהו ז' שנים או עשה מעשה, ולא שייך לתוך כדי דיבור, ולכן פי' תוס' דמיירי דאם עבד עבודה זרה בדיבור כגון שאמר אלי אתה לא מהני חזרה תוך כדי דיבור, וזהו כפי' א' ברש"י וכהרמב"ם. והרמב"ן י"ש הרשב"ם דכוונת הגמ' דאחר ז' שנים או עשיית עבודה פקעה המוקצה והוא כפי' ב' ברש"י וכהראב"ד. והתוס' צידד פי' ג' במוקצה לשבע שנים דלא בעי שיעמוד בהקצאתו ז' שנים אלא מיד שהקצהו שיששה ז' שנים ואח"כ יעבדו אותה נאסר, ובזה ניחא הרשב"ם דשייך חזרה בתוך כדי דיבור.

והרמב"ם השמיט הדין של ז' שנים, ולא העירו בזה גדולי נושאי כליו וצ"ע. ובספר הר המוריה תי' דפי' כפי' ב' דהמוקצה נסתלק לאחר ז' שנים והרא"י מגלעד דשחט הפר של ז' שנים שנסתלק הקצאתו, ולמסקנא הטעם הוא משום הוראת שעה ולכן נדחה הדין שנסתלק אחר ז' שנים. [אבל לפי זה נמצא דהרמב"ם פי' הדין של ז' שנים דהוא לסלק ההקצאה, והדין עד שיעבדו דהוא לעשות ההקצאה, וקצת דחוק. ולי נראה דהנה העולת שלמה ביאר דברי הגמ' לפי' א' דאין הקצאה עד שיהא שבע שנים דמביא רא"י מפר ז' שנים דבעינן ז' שנים ולכן הותר להקריבו לקרבן דעדיין לא היה המוקצה לז' שנים, ולפי זה יכול לומר למסקנא דהוי הוראת שעה נדחה הרא"י ולכן השמיטו הרמב"ם].

והגרי"ז בכתביו זבחים דף ע"א דנחלקו ביסוד דין של מוקצה, דיש לחקור אם פסול של מוקצה הוא דהמעשה מוקצה הוא האוסר או דזה שהבהמה הוי מוקצה לעכו"ם המצב שהוא מוקצה פוסלו להקרבה. דאם המעשה מוקצה הוא האוסר אם כן אי אפשר לומר דהופקע אחר ז' שנים או אחר שיעבדו בה וכדומה, כמו דא"א לסלק הפסול של נעבד או אתנן וכו', אבל בזה יכול לומר דבעינן מעשה כדי לפוסלו, משא"כ אם נאמר דזה שהוא במצב של מוקצה הוא הפוסלו א"כ כל שנפקע הקצאתו על ידי ששהה ז' שנים או שעשה מעשה של חול או שימסור לכומרים ליהנות בה א"כ אינו עוד במצב של מוקצה ונסתלק הפסול. ולכן פי' א' של רש"י והרמב"ם והתוס' בב"ב סובר דהמעשה אוסרו ולכן בעינן מעשה ואין שייך להפקיע הפסול, ופי' ב' של רש"י והראב"ד והרמב"ן בב"ב סובר דהמצב פוסלו, ולכן לא בעינן מעשה אבל אם מפקיע המצב על ידי מעשה אז חוזר להכשרו.

עוד הביא הגרי"ז שם דהתוספתא כאן פרק ב' כתב דאם אמר שור זה לעכו"ם אינו פוסל משום שאין הקדש לעכו"ם ומפורש כהרמב"ם דגבי פסול מוקצה יש דין של אין הקדש לעכו"ם, וכבר נתעורר בזה הנו"כ. והגרי"ז ביאר דעת הראב"ד דסבר דזה לענין תקרובות, דדעת הראב"ד דאין דין מוקצה לגבי תקרובות ולכן אינו נעשה תקרובות עד שיתקרב בפועל ואז נאסר בהנאה משום משקה ישראל. והגרי"ז הק' דרש"י סבר דאף תקרובות הוי מוקצה וגם רש"י סובר כפי' ב' דלגבי מוקצה לא בעינן מעשה ולכן צ"ע לפרש התוספתא.

בענין אפילו הן מאה כולן אסורין

ואיזהו אתנן וכו' אפילו הן מאה כולן אסורין. והגמ' ביאר דשכרה היה רק טלה א' אבל כולם פסולים משום דכולהו מכח אתנן קאתי. ובלקוטי הלכות מהח"ח כאן איתא בעין משפט דרך כשנותן כולם בבת א' פסול ולא בזה אחר זה, וכן כתב בערוך השולחן העתיד סי' נ"ו ס"ק י"ב. אבל עיין שיטה מקובצת כאן דהביא גירסא דמיירי דנותנם בזה אחר זה ואעפ"כ כולהו פסול.

וכתב הערוך השולחן שם דהוי כמו אתנן א' גדול ואינו כמו גבי מחיר דאם החליף י' שיים בשביל ט' שיים וכלב דא' הוי מחיר וכולם פסולים משום אין ברירה, דכאן הוי כולם אתנן. וצ"ע למה הוי אתנן הא מבואר לקמן דרך אם אומר הבלעי לי בטלה זה אבל אם אמר טלה סתם אינו אתנן כיון שאינו מחוייב לתת לה טלה זה אף אם נתן לה בשביל הביאה אין זה אתנן, ואף בטלה זה הגמ' הק' דלא קני דלא משך ומוקי לה בזונה גויה או דעומדת בחצר דאל"ה אף אם באמת מחוייב טלה ונתן טלה זה בשביל הביאה אין זה אתנן דלא היה מחוייב לתת לה זה, וא"כ האיך יכול האתנן לחול על הק' והוא אינו מחוייב אלא א'. ונראה דפ' רש"י ד"ה דכולהו הוי אתנן שמתפסת אותו שהתנו עמה וכן הוא לשון השיטה מקובצת בגירסתו בגמ', ולכאן הביאור דכיון דיש טלה א' שהוא מחוייב ליתן לה וחל אתנן עליו אותו פסול אתנן יכול ליתפס על כל הניתנים עמה.

בענין נתן לה ואחר כך בא עליה

אי נימא דאקניה ניהלה לאלתר פשיטא דמותר וכו'. ובעבודה זרה יש אותו גמ' ויש ב' גירסאות שם בראשונים א' פשיטא דמותר דהא ליתנהו בשעת ביאה, וב' פשיטא דמותר דמתנה בעלמא הוא דיהיב לה. ונמצא דנחלקו אם הזונה קנה הטלה קודם הביאה אבל הטלה עדיין קיים בשעת ביאה, לגירסא הא' חל פסול אתנן, ולגירסא הב' כל שקנתה קודם הביאה א"א לחול על הטלה פסול אתנן בשעת ביאה מאחר דכבר קנתה. ורש"י בעבודה זרה סבר כפ' א' דכתב כיון דמקמי ביאה יהיב לה לאו שכר ביאה הוא, וכן רבנו גרשום כאן כתב אפי' לא קדם והקריבתו לאו שכר ביאה הוא, אבל תוס' עבודה זרה דף ס"ב ע"ב וכן הר"ן שם גרסי דהא ליתא בשעת ביאה דהיינו שקדם והקריבתו, וכל שישנו בשעת ביאה יכול לחול עליו פסול אתנן אף אם קנתה קודם.

ומחלוקת זו נוגע להלכה למעשה גם לענין יין נסך, דהגמ' שם איתא דאם א' נתן מעות לחנוני ליתן יין נסך לפועלים נכרים שכרו אסור, וכתב הרשב"א זהו דוקא אם לא קנה החנוני את המעות קודם שנתן היין אבל כל שקנה החנוני המעות קודם שנתן היין אין המעות מיקרי שכר יין נסך, וראי' מהזונה שקנתה הטלה קודם הביאה דלא חל פסול אתנן אח"כ, וכן פסק השו"ע יורה דעה סי' קל"ב סעיף ד', אבל הטור שם סבר דאף בכה"ג אסור וכתב הגר"א שם דדעתו דגרסין דהא ליתא בשעת ביאה כגירסת תוס' והר"ן ולכן כל שאיתא המעות בשעה שנתן היין נסך אף אם קנה החנוני קודם מיקרי שכר יין נסך.

[והגמ' מתרץ דאמר לה לא מקניה לך עד שעת ביאה ואי מצטרך לך ניקני לך מעכשיו. ולפי רש"י ורבנו גרשום והרשב"א לכאן התי' הוא דאם קנתה לגמרי בשעת ביאה זה פשיטא שלא מיקרי אתנן, אבל אם לא קנתה אלא אם כן מצטרך לה אע"ג דהיה צריך לה וקדמה והקריבתו יש ס"ד דזה לא מיקרי שקנתה קודם כיון דלא קנתה אלא אם כן תצטרך, אבל לפי התוס' והר"ן והטור דאף אם קנתה יכול להיות אתנן והא דאינו אתנן הוא משום דאינו בעיל מה הועיל הגמ' בתי' דאף אם אמר לה אי מצטרך קני מעכשיו הא כשקדמה והקריבתו לא הוי בעין, וצ"ע.]

ובדעת התוס' והר"ן דאף אם קנתה יכול לחול עליו דין אתנן נראה דאין שיטתם שוה לגמרי, דהר"ן כתב דאף אם קנתה לגמרי מ"מ כל שהוא בעין יכול לחול עליו שם אתנן, אבל תוס' כתב דהכוונה שנתנה לה עכשיו והקנין נגמרת בשעת הביאה, ונראה לי בפירושו כמו במקדש אשה לאחר ל' שאין זה מקדש במלוה, וביאר הר"ן שם ריש פרק ג' בקידושין דאף דהמעות כבר שלה מ"מ אין זה מלוה דהמעות שלה רק בתורת קידושין ואם היא חוזרת ואין רצונה להתקדש צריכה להחזיר המעות, אבל אם הוא חוזר אינה צריכה להחזיר המעות ולכן אין זה מלוה דכבר יש לה המעות בתורת קידושין וכל שהיא מוכנת להתקדש לו א"א לו לתבוע המעות, ונראה דזהו כוונת התוס' דהקנין נגמרת בשעת הביאה דאם היא חוזרת מהביאה צריכה להחזיר הטלה אבל מ"מ הטלה שלה והוא אינו יכול לחזור ולתבוע הטלה כל שהיא מוכנת להיבעל.

והרמב"ם פרק ד' מהלכות איסורי מזבח הלכה י"א כתב וז"ל נתן לה אתננה ולא בא עליה אלא אמר הרי זה עד שאבא עליך כשיבא עליה יאסר, ואם קדם והקריבתו קודם שיבא עליה כשר והוא שיאמר לה בשעה שנתן אימתי כשתרצי לי הרי הוא שלך מעכשיו אבל אם לא אמר לה כן אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם. והחת"ם סופר בחי' על עבודה זרה וכן המנחת חינוך מצוה תקע"א ביאר דכוונת הרמב"ם אימתי שתרצי לי דהיינו שתבעלי לי [ולפי זה

השקלא וטריא בגמ' הוא יפה מאוד, דהס"ד הוא ממ"נ אם הוא שלה קודם ביאה אז אין זה בשביל הביאה, ואם אינה שלה קודם ביאה היאך יכול לקדשו, ותי' הגמ' דהוי שלה בשביל הביאה וכדעת תוס', ולכן יכול להקדישו אבל עדיין הוי אתנן, ודו"ק].

בענין אם קנין דאורייתא שהפקיעו חכמים עדיין פסול

לא קשיא הא דאמר הבעלי לי בטלה זה הא דאמר הבעלי בטלה סתם וכו' הא מחסרא משיכה וכו' בזונה גויה וכו' עיין כל הסוגיא. ובב"מ דף מ"ז ע"ב נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש אם מדאורייתא מעות קונות במטלטלין, דר' יוחנן סבר מדאורייתא מעות קונות ומשיכה הוא תקנת חכמים ולריש לקיש מדאורייתא אין קנין אלא משיכה. ולכא' לפי ר' יוחנן דמדאורייתא מעות קונות א"כ למה לא הוי פסול אתנן בזונה ישראל הא מדאורייתא הוי אתנן, ונחלקו בזה הראשונים. הרמב"ן והרשב"א במס' עבודה זרה דף ס"ג סברי דאה"נ לר' יוחנן בודאי יש פסול דאורייתא באתנן אף בלא משיכה והגמ' אזיל רק אליבא דריש לקיש. אבל תוס' והריטב"א שם סברי דכיון דהחכמים הפקיעו קנין כסף אם כן אף מדאורייתא אינו פסול דיש להחכמים רשות להפקיע הקנין משום הפקר ב"ד הפקר ואין זה אתנן כלל.

והנה מצינו שנחלקו אם קנין דרבנן מהני לדאורייתא ואם יכול לצאת מצוות ד' מינים בקנין משיכה בלא כסף. ורש"י בב"מ דף מ"ז ע"ב כתב דנפק"מ בין ר' יוחנן לריש לקיש אם קדש אשה במטלטלין שקנה במשיכה האם מקודשת מדאורייתא. וכבר דברו בזה כמה אחרונים המחנה אפרים משיכה ס' ב' ועוד מקומות והקצות החשן ס' קצ"ד סעיף ד' והחת"ם סופר יורה דעה ס' שי"ד ועוד כמה אחרונים והביאו כמה סתירות בדבר. והמחנה אפרים וחת"ם סופר שם וכן הר' שלמה איגר בשו"ת רע"א ס' רכ"א כתבו ליישב כמה מהסתירות דהחכמים יכול להפקיע קנין משום הפקר ב"ד הפקר אבל אינם יכולים לזכות לאחר, ויש מקור לזה מרבנו יונה ב"ב דף ק', אבל הרשב"א מס' גיטין דף ל"ו כתב מפורש דגם יכולים לזכות לאחר. אבל כאן בסוגיין אף אם החכמים מפקיעים הקנין ג"כ צריך להועיל שלא יחול פסול אתנן ע"י קנין כסף, וצ"ע דעת הרמב"ן והרשב"א דסברי דלר' יוחנן יש פסול דאורייתא משום הקנין כסף למה לא אמרינן דחז"ל הפקיעו הקנין כסף. והשערי ישר שער ה' פרק ח' האריך בזה וכתב דודאי יש כח לחז"ל אף להקנות ומצינו במס' סוכה דף ל' דגזל סכך וסיכך בה יש תקנת חכמים שא"צ להחזירו ויוצא ידי סוכה דאורייתא בזה. אבל לא תקנו חז"ל יותר ממה שצריך ואם לא הוצרך להקנותו או להפקיע קנינו לא עשה כן, ולכן בקנין כסף לא היה צורך להפקיע רק ליתן לו רשות להשתמש בה ולכן לדעת הרמב"ן והרשב"א לא הפקיע קנינו.

ויש סתירה בהרמב"ם דכאן בהלכות איסורי מזבח העתיק הרמב"ם הגמ' כצורתה דרק בזונה גויה או קאי בחצרה חל הפסול, ומוכח דסבר כתוס' והריטב"א דאף דקיי"ל כר' יוחנן דמעו קונות דבר תורה מ"מ מאחר דחז"ל הפקיע הקנין שוב לא יחול פסול אתנן ע"י קנין כסף, אבל הרמב"ם הלכות תרומה סוף פרק ט' כתב דיראה לי אם ישראל רוצה לקנות בהמה מכהן ונתן לו כסף בשביל פרה אין הכהן יכול להאכיל תרומה להבהמה משום דמדאורייתא כבר נקנה להישראל, וקשה למה לא אמרינן דחז"ל הפקיעו קנין כסף, וכן הק' הרע"א על הגליון של הרמב"ם ועוד אחרונים. והעונג יום טוב ס' כ"ה תי' דמצינו דהגמ' הביא ראי' דאף אם אמרינן קם ליה בדרבא מיניה יש עדיין חיוב לצאת ידי שמים מהא דאתנן אסרה תורה אפי' בא על אמו, ומוכח דאם ליכא חיוב כלל לא בב"ד ולא בדיני שמים א"א לחול האתנן, ולכן גבי אתנן אף אם מדאורייתא הטלה שלה משום קנין כסף מ"מ כיון שאין לו שום חיוב לתת לה אף בדיני שמים א"א להאתנן לחול, ולכן אף דהרמב"ם גבי תרומה סבר לא הפקיעו חז"ל הקנין דאורייתא ולכן אסור לכהן להאכילה תרומה מ"מ גבי אתנן אינו חל משום שאין לו שום חיוב לתת לה.